

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Rautiainen, Matti

Title: Demokratia elämäntavaksi opettajankoulutuksen ja koulujen yhteistyöllä

Year: 2023

Version: Published version

Copyright: © Opetushallitus

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

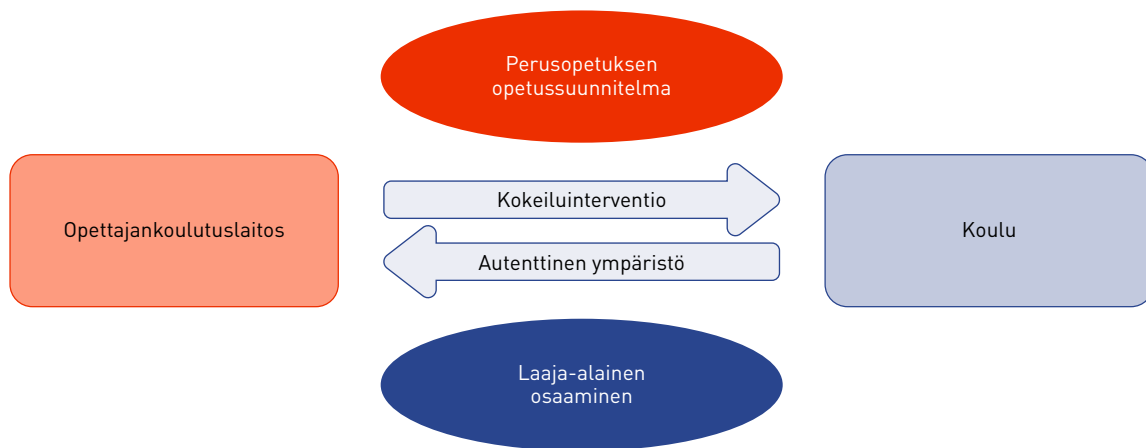
Please cite the original version:

Rautiainen, M. (2023). Demokratia elämäntavaksi opettajankoulutuksen ja koulujen yhteistyöllä. In K. Kaihari, M.-L. Engelholm, T. Aikoma, & A. Korhonen (Eds.), Hyviä toimintatapoja osallistumisen toteuttamiseen peruskouluissa : peruskoulujen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihanke lukuvuonna 2022-2023 (pp. 50-54). Opetushallitus. Raportit ja selvitykset, 2023:4a. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/hyvia-toimintatapoja-osallistumisen-toteuttamiseen-peruskouluissa-0>

DEMOKRATIA ELÄMÄNTAVAKSI OPETTAJANKOULUTUKSEN JA KOULUJEN YHTEISTYÖLLÄ

Matti Rautiainen, vanhempi yliopistonlehtori, Jyväskylän yliopisto

Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitos otti vuonna 2014 käyttöönsä ilmiölähtöisen opetussuunnitelman. Käyttöönoton yksi keskeisistä tavoitteista oli entisestään vahventaa opettajankoulutuksen ja koulujen välistä yhteistyötä. Yhteistyöllä on ollut vuosien aikana monia muotoja, mutta sen keskeinen idea on mahdollistaa opettajankoulutuksen opiskelijoille osallistuminen koulun kehittämiseen yhdessä opettajien ja oppilaiden kanssa. Erityisesti yhteistyötä on kohdistettu koulun laaja-alaisen osaamisen ja keskeisten yhteiskunnallisten tavoitteiden, kuten demokratiakasvatuksen, kehittämiseen (ks. kuvio 1).

KUVIO 1. OPETTAJANKOULUTUKSEN JA KOULUJEN VÄLISEN YHTEISTYÖN LÄHTÖKOHTA

Demokratiakasvatus on ollut yksi näkyvä osa Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksen erilaisia kouluinterventioita jo pitkään. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihankkeessa Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitos oli mukana kahden koulutuksen järjestäjän kokeilussa. Porvoon Sannaisten koulussa ryhmä ensimmäisen vuoden opiskelijoita oli toteuttamassa kahden päivän ajan teemapäiviä, joiden aiheet nousivat oppilaiden kiinnostuksista. Kemissä luokan- ja aineenopettajista muodostunut ryhmä toteutti Vaikuttamisen portaat -aamupäivän oppilaskunnan hallitusten jäsenille Kemin kaupungintalolla.

Demokratiakasvatus opettajankoulutuksessa

Opettajankoulutuksen lähtökohdat perustuvat demokratian arvoille ja periaatteille, mutta ne näkyvät yleisesti suomalaisessa opettajankoulutuksessa lähinnä välillisesti eikä niitä käsitellä systemaattisesti opinnoissa. Toki demokratialla voidaan tarkoittaa monia asioita aina hallinnollisista ratkaisuista elämäntavaksi, jossa demokratian arvoilla ja periaatteilla

on merkittävä asema ihmisten elämässä. Yhdysvaltalainen kasvatustilafilosofi ja demokra-
tiakasvatuksen kehittäjä John Dewey ilmaisi asian kuvaamalla koulua pienoisyhteiskuntana,
jossa oppilailla on mahdollisimman paljon valtaa ja mahdollisuuksia harjoitella demokra-
tiansalaisuutta koulussa.

Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksella demokra-
tia elämäntapana -idea on viety
pisimmälle luokanopettajakoulutuksessa, jossa on toiminut vuodesta 2020 Derby-kotiryhmä.
Sen opiskelijat suorittavat luokanopettajaopintoja demokra-
tiakasvatuspaineisista. Joka
toinen vuosi alkava kotiryhmä jatkaa opintoja myös ensimmäisen vuoden jälkeen, mutta
niiden demokra-
tiakasvatuksellinen painopiste on pienempi kuin ensimmäisenä vuonna.
Opiskelun idea ryhmässä perustuu kasvatukseen ja opetuksen tarkastelemiseen yhteiskun-
nallisesta näkökulmasta, painottuen demokra-
tiaan ja kestävään elämäntapaan. Ryhmä pyrkii
mahdollisimman aktiivisesti tutkimaan ja myös toimimaan yhteiskunnassa muun muassa
erilaisten kouluprojektien kautta.

Opettajaopintojen tulisi tarjota opiskelijoille mahdollisuuksia erilaisiin demokra-
tiakasva-
tuksen kokeiluihin niin, että opiskelijoilla on mahdollisimman suuri valta päättää siitä, mitä
kokeilussa tapahtuu. Se on olennaista paitsi demokra-
tiakasvatuksen myös tulevaisuuden
koulun kannalta, jota opettajankoulutus osaltaan luo ja kehittää. Demokra-
tiaa oppii vain
demokratisoimalla koulutusta ja luottamalla yhteisön jäseniin. Siksi konkreettiset projektit,
joissa valta on opiskelijoilla, ovat tärkeä osa opettajankoulutusta. Niiden myötä opitaan koke-
muksellisesti sitä, mitä ovat luottamus, yhdessä tekeminen ja yhteisöllinen oppiminen.

Uusi synty kokeilusta

Demokratian kehittyminen perustuu kokeiluille – ja niin perustuu demokra-
tiakasvatuksenkin
kehittyminen. Porvoon ja Kemin projekteissa molemmissa korostettiin seuraavia asioita.

1. Valta opiskelijoilla

Olen tehnyt samanaikaisesti näiden kahden kokeilun suunnittelemisen ja toteuttamisen
kanssa selvitystä demokra-
tia- ja ihmisoikeuskasvatukseen tilasta suomalaisessa opettajan-
koulutuksessa (yliopistot). Opiskelijoiden haastatteluissa on tullut esille se, kuinka valmiiksi
monet asiat koulutuksessa tehdään ja kuinka sen myötä kokeilut tai mahdollisuudet niihin
kilpistyvät varsin rajattuihin mahdollisuuksiin. Tämän ”valmiiksi tehdyn maailman” katsottiin
paitsi syövä motivaatiota myös estävän uuden luomista. Molemmissa demokra-
tiakokei-
luissa opiskelijoille annettiin valta toimia hyvin väljästi raamitetuissa puitteissa. Sannaisissa
puitteet tulivat keskusteluissa Sannaisten koulun oppilaskunnan hallituksen jäseniltä, ja
Kemissä suurimman reunaehdon loi teemapäivän aihe (Vaikuttamisen portaat). Valta antaa
paitsi mahdollisuuden tekijöidensä näköisille kokeilulle myös sitoo tekijänsä siihen kiinni.

2. Autenttisuuden vaade

Kuivaharjoittelu on käsite, jolla viitataan suunnitelmaan, jota ei toteuteta. Näitä harjoituk-
sia opettajankoulutusohjelmat ovat täynnä. Koska sanat tulevat todeksi usein vasta tekojen
myötä, aidot, autenttiset ympäristöt ja niihin liittyvä kompleksinen elämä luo todeksi demo-
kratian elämäntapana. Siksi kokeiluympäristöjen tulee olla mahdollisimman autenttisia ja
mahdollistaa koulun tai muun oppimisympäristön kokeminen ja yhdessä eläminen niin rou-
heana ja verevänä kuin mahdollista.

3. Immersiiviset tilat

Viimeisten vuosien aikana on puhuttu paljon oppimisen immersioista, imusta, joka imee oppijat keskelle oppimista. Immersiosta puhutaan erityisesti pelillisyyden sekä digitaalisten ja virtuaalisten oppimisympäristöjen yhteydessä. Toisaalta jokaisen oppimisen tilan tulisi olla immersiiivinen. Niin myös demokratiakasvatuksessa. Tilojen puolesta niin Sannaisten koulu kuin Kemin kaupungintalo ovat molemmat ihanteellisia paikkoja demokratiakasvatukselle. Sannaisten koulun yhteisöllisyyttä korostava arkkitehtuuri on puitteiltaan ideaali paikka. Keskelle koulua rakennettu sydän on paitsi symboli myös konkreettinen paikka rakentaa yhteistä elämäntapaa kouluun. Kemin kaupungintalo puolestaan kohoaa kauas kaupungin kattojen yläpuolelle ja yhdeksännen kerroksen valtuustosalin ei jätä kävijäänsä kylmäksi. Valtuustosalissa on luonnollista asettua tutkailemaan demokratiaa, koska se on suunniteltu sitä varten.

KUVA 1. REFLEKTIOHETKI SANNAISTEN KOULUN SYDÄMESSÄ

Kuva: Emma Kostainen

Demokratian ydintä on yhteen kokoontuminen, asioista keskusteleminen ja niistä päättäminen. Kun siihen on aikaa ja demokratian mahdollistavia tiloja, voi demokratia elämäntapana tulla todeksi – niin opettajankoulutuksessa kuin koulussa.

Kemin ja Sannaisten kokeilut osaltaan vahvistavat edellä kuvaamieni kolmen näkökulman merkitystä demokratiakasvatukseen liittyvissä koulukokeiluissa. Rationaalisesti tarkasteltuna kokeilut voi aina reflektoida tavoitteiden toteutumisesta käsin, mutta affektiivista puolta ei tule hyljeksiä. Nämä kaksi kokeilua toteutuivat mielestäni onnistuneesti, koska tunnetila oli innostunut, tilaan tempautunut ja opiskeltavaan sisältöön ja tapoihin immersoitunut. Demokratia on parhaimmillaan tunnetta, joka vahvistaa omaa ja muiden toimijuutta.

Visioita tulevaisuuteen

Michael Fullan on kirjoittanut koulutuksen muutoksesta vuosikymmeniä ja todennut, että muutos on aina periaatteellisella tasolla helppo mutta käytännössä kompleksinen. Siksi demokratia elämäntapana ei ole laajalti juurtunut kouluihin ja opettajankoulutukseen, vaan demokratiakasvatus on asialähtöistä ja liian vähän oppilaita osallistavaa, vaikka erilaiset uudet muodot, kuten luokkavaltuusto, leviävätkin kouluihin. Myös koulujen ja opettajankoulutuksen välinen yhteistyö rakentuu opetusharjoittelun, yhteisten projektien tai henkilökohtaisten suhteiden varaan, ei niinkään rakenteelliselle ja pitkäkestoiselle yhteistyölle. Alueella, jossa molemmilla on intressi ja tarve kehittyä paremmaksi, on tärkeää jatkaa erilaisten yhteistyömuotojen ideointia ja toteuttamista.

Seuraavassa kehittämissaiheessa koulujen ja opettajankoulutuksen kokeilujen luonnetta tulisi rakenteellistaa pitkäkestoiseksi niin, että demokratiasta elämäntapana tulee osa luokkahuoneiden ja koulun arkea. Käytännössä tämä voisi tapahtua esimerkiksi seuraavasti: Kouluyhteisöt määrittelevät itselleen demokratiakasvatukseen liittyviä pitkäkestoisia tavoitteita, jotka koskevat kaikkia koulun opettajia ja oppilaita. Näitä tavoitteita viedään käytäntöön opettajankoulutuslaitoksen kanssa niin, että opiskelijoille annetaan tehtäväksi suunnitella ja toteuttaa pitkäkestoisia, koko kouluvuoden mittaisia kokeiluja luokkahuonetasolla yhdessä opettajien kanssa. Käytännössä opiskelijat osallistuisivat säännöllisesti viikoittain tai sovittuasti luokan toimintaan edistämällä demokratiakasvatuksellisia tavoitteita. Toiminta voi olla jonkin valmiin mallin soveltamista. Se voisi olla myös oppilaiden osallistumista lähiyhteisön toimintaan Euroopasta tutun service learning -konseptin mukaisesti. Ja luonnollisesti se voi olla jotain uutta, opettajan, opiskelijoiden ja oppilaiden kehittämää toimintaa. Olennaista on, että myös oppilailla on aitoa valtaa toiminnassaan opettajaopiskelijoiden rinnalla.

Olemme muutamaan kertaan viritelleet tällaista pitempää kokeilua, mutta se on kaatunut juuri kompleksisuuteensa erityisesti luottamuksen ja vallan osalta. Demokratian todeksi eläminen ei silti onnistu ilman luottamusta ja valtaa ja niiden myötä tulevaa epävarmuuden mutta yhteisille päätöksille perustuvan todellisuuden rakentumista. Vuonna 2021 väitelleen Jesper Kristianssonin radikaali demokratiakokeilu, jonka tavoitteena oli valtaistaa perusopetuksen oppilaita historian tunnilla, on hyvä esimerkki siitä, mitä voi tapahtua, kun valta ja luottamus siirretään oppilaille. Sen soisi jokaisen koulun oppilaan ja opettajaksi opiskelevan kokevan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja mahdollisimman usein.

Lue lisää

- Kuvaus Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksella tehdystä demokratiakasvatuksen kehittämis- ja tutkimustoiminnasta: www.demokratiakasvatus.fi
- Eija Aalto & Matti Rautiainen. 2015. Kokeiltiin tällaista. Opettajankoulutus ja koulut yhdessä. Jyväskylän yliopisto. Julkaisu on luettavissa osoitteessa: <https://www.jyu.fi/edupsy/fi/laitokset/okl/kouluyhteistyoyhteistyohankkeet-koulujen-kanssa/kokeiltiin-tallasta-opettajankoulutus-ja-koulut-yhdessa>.
- Mikko Hiljanen & Riitta Tallavaara. 2022. Demokratiakasvatusta luokanopettajakoulutuksessa – Derby-kotiryhmä. Löytyy Nina Mårdin toimittamasta teoksesta Ämnesövergripande undervisning och demokratifostran. Idemo-hankkeen tuloksia 2018-2022, s. 22-26. Åbo Akademi. Julkaisu on luettavissa osoitteessa: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-12-4137-6>.

- Mikko Hiljanen, Riitta Tallavaara, Matti Rautiainen & Perttu Männistö. 2021. Demokratiakasvatuksen tiellä? Toimintatutkimus luokanopettajaopiskelijoiden kasvusta demokratiakasvattajiksi. Löytyy *Kasvatus & Aika* -lehdestä 15(3-4), s. 350-368. Julkaisu on luettavissa osoitteessa: <https://doi.org/10.33350/ka.111332>.
- Kristiansson, J. 2021. "Aika paljon sai tehdä, kunhan se liittyi siihen historiaan ja opetussuunnitelmaan". Oppilaiden valtaistuminen yläkoulun historian tunneilla. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Julkaisu on luettavissa osoitteessa: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/75989>.
- Matti Rautiainen, Mikko Hiljanen & Perttu Männistö (toim.). 2022. Lupaus paremmasta – demokratia ja koulu Suomessa. Into Kustannus.
- Mirja Tarnanen & Emma Kostainen (toim.). 2020. Ilmiömaistä! – Ilmiölähtöinen lähestymistapa uudistamassa opettajuutta ja oppimista. Jyväskylän yliopisto. Julkaisu on luettavissa osoitteessa: <https://www.uuttaluova.fi/download/1273/>.